

75/11

NOVEMBER

KRITIKA

MŰVELŐDÉSPOLITIKAI ÉS KRITIKAI LAP

Vita
a fiatal irodalomról

Interjú
Zelk Zoltánnal

Horváth Márton:
Művészetpolitika,
két évtized
távlatából

A nyolcvanéves
Bernáth Aurél

Illyés bemutató
Pécsett

ÁRA: 4 Ft

Bernáth Aurél könyvei

Lapunk szerkesztőjege tisztelettel,
ígaz megbeszéléssel köszönti Bernáth Aurélt, születésének nyolcvannadik évfordulóján, s kíván neki további alkotó életet, jó egészséget.

1

Egy nagyon régi emlék a szavak hatalmáról, 1953-ból. Fiatal festőművész, Bernáth-tanítvány, diplomamunkájának nyilvános vitája a Képzőművészeti Főiskolán. A terem tele van festőnövendékekkel, kíváncsiskodó egyetemi hallgatókkal, a főiskola tanátraival: még a modellek is ott ülnek. Feszült légkör, mindenki tudja, hogy a nagyon tehetséges fiatal festőt formálzamus miatt súlyos bírálatok érték — azaz nem is annyira őt, mint általa mestertének felfogását, s most ennek újabb, látványos

és hivatalos megisméltődése várható. Ott látó, ható a nagyméretű táblakép (történelmi téma, az 1848-as szabadságharc egyik epizódja, érzékeny, iskolázott ecsettel megfestve, festőileg igen vonzó előadásban), nem messze tőle a zord opponensek. Közöttük a leggharcosabb egy elméleti dáma, név szerint Mátér Bellarmína — persze, hogy nem így hívják —, feltöltve bájtalan filozófiákkal, s ádáz ellenérzésekkel minden „posztimpresszionizmus-sal” szemben. (Valami oknál fogva ezzel vándolt mindenki, aki tudott festeni.) Amikor rá került a sor, több mint egy órán át csak azt sűrítette, hogy mondanivaló.

A hallgatóság szívszorongva várta, mit fog felelni Bernáth Aurél. Hiszen nem is annyira az ifjú festőnek, hanem neki szolt mindez.

Igy kezdte:
— Kedves Bellarmína, én inkább úgy gondolnám...

Mindenki fellelegzett, megenyhült, kismúlt. Kedves Bellarmína... Mintha egy virágszszalati eltekelt volna az arnába.

Jó véget ért a vita, maga az acsarkodó hölgy is megbékélt valahogy, noha azután sem értett eszet Bernáthtal, aki csendesen, de naéyon szaggesztíven azt mondta el, hogy hiába festit valakit a legszebb mondanivaló, a legfontosabb közlendő, s bármennyire felhevült is az igazságtól, ha nem tudja megformálni,

ha nincs ott elméjében és ujjaiában a szakma biztonsága, lehet nagyon kiváló ember, de a képe nem ér semmit, mert nem is kép.

2

Bernáth művészeete két külön hálózatban áramlik, képpen és szóban — írásban —, s hogy ezúttal elsősorban a könyveiről, az író művésztről lesz szó, annak az az oka, hogy a közönségnek mostanában több a találkozása az utóbbival, egymás után jelennek meg a könyvei. Néhány éven belül irodalmi életművének két olyan fontos darabja látott napvilágot, mint a *Gólyáról*, *Helgáról*, *halálról* és a *Kisebb világok*.

Esetjét csaknem a pálya kezdete óta kísérik a tolla. Ugy lehetett, még a legelején, amikor a művészetéről valló írások születtek, hogy két-két szellemi szünkeletenül kontrollálni akarta önmagát. Nyugtalan volt és felhangolt. Élményeket és műveket több oldalról akart látni és láttatni, ami nem fért rá a képre, ráfért a papírra, onnan talán visszazsivárgott ismét a képre: követhetetlen forgás. Mindenesetre azt sohasem csinálta, hogy írásban — elméletileg — megindokolja saját magát, mint festőt. Nézetit a művészetéről, azt igen, sokszor is. Ké-

KRITIKA

pét nem, attól vonakodott. Az értetlenségre éppúgy elnémult, mint az okoskodásra (a kettő tulajdonképpen egyre megy), — mert ingerelte, sőt: untatta. „*Mi sem látszik meg hamarabb egy képen, mint a szív szundítása*” — írja a *Kisebb világokban*; s ugyan miféle vitát lehetne kezdeményezni e megállapítás olasztán?

3

Egy folyóirat-kritikára emlékszem, a hatvanas évek elejéről. Az egyik mondata ilyenléleképpen szólt: Bernáth túlságosan író lett, aki nem elégszik meg élményeinek felmondásával, hanem a kívánatosnál élénkebben érzeti írói hatalmát az anyaga felett. A kritikusanak tulajdonképpen igaza volt, ha rosszallólag írta is le az igazságát, talán visszagondolva azokra a megszokott művészetrajzokra — sok van belőlük, s közöttük kiválóak is —, amelyeknek az írói „felmondták”, miképpen lettek festők, szobrászok, milyen környezetből jöttek...

Az *Így éltünk Pannóniában* megjelenése óta tudható, hogy Bernáthnál *nem* a festői látásnak az irodalomban való átmentéséről van szó. Ez már önálló életet élő irodalmi alkotás — annyi köze van a festészethez, hogy festő írta. Önéletrajz vagy regény — mindegy. Folytatásának (*Utak Pannóniából*) éppen az a hibája, hogy kilépve az elbeszélés folyamából, a húszas évek európai művészeti mozgalmait esszé módon (egyébként roppant magas szinten, kivételes érzékenységgel) elemzi, s ezáltal el elveszti eredeti hangját.

A kettős művészi teljesítményt létrehozó alkotó megítélése körül rendszerint van bizonyos zavar. Érthető; a jelenség meglehetősen ritka. A Magyar Irodalmi Lexikon például úgy vágta ki magát a nehéz helyzetből, hogy nem említette meg Bernáth Aurél nevét.

gekbe, a halállal való találkozásba is, mint például a *Gólyáról*... utolsó fejezetében, amely öregkori prózájának legszebb tizenöt-húsz lapja. A *Monológ a halálról* megrázó összegezése mindannak, amit erről a néma tárgykörről tudni és nem tudni lehet. „*A halál több, mint nincs*” — írja a fájdalmas magánbeszédben, megválaszolhatatlan kérdések lépcsőfokain ereszkedvén mind lejjebb.

5

Badacsonytomajban ismer egy gólyafészket. „*Valószínűtlen ez a madár. Hogy értsem meg ezeket a hosszú, vékony lábakat? Ezekben a cimbalomverőkben hogyan csörgedezhet vér? A karmok izmai lent hogyan hallják meg a fej parancsát? Aztán mindjárt szép arányának varázsa fog el, ahogy a láb a nyakával, a nyaka a csőrrel rokonul, s vizsgálom, miként van az, hogy e három testrészfantaszikum ellenére nem szecessziós, mint a szép rokon, a flamingó, s nem nőies, mint a gém?...*”

Ezekkel a sorokkal nem akarok semmit bizonyítani; nem is lehet. Azazhogyan éppen ezt szerettem volna megmutatni, a nemelemzhetőség határzónáját. Égi lejtőkön, földi kémenyeken követni a gólyák pályáját, ehhez annyi jókedv és annyi szomorúság kell, hogy csak az szegődhet társául, akihez szól, a fogékony olvasó.

Bernáth nem akarja elfogadtatni vele a halálról szóló gondolatait, sem a gólyát, sem Helgát; indulat és erőszak távol áll tőle. De azzal, amit mond s ahogy mondja, gondolatának legbelsőbb körébe von, mert íróként éppen úgy tudja, mint festőként, hogy a művészetben mindent szabad, csak egyet nem szabad: nem művészeknek lenni.

TAMÁS ISTVÁN

Valamiféle — persze más természetű — zavar az olvasót is elfogja olykor-olykor, s tűnődve ereszti ölébe a Bernáth-kötetet, mint most e sorok írója a *Kisebb világokat*. Ez a könyv egy lírikus bölcsekedése. Csupa vezély tehát, Bernáth is tudja ezt: „*Emlékirataim első kötetének megjelenése után néhány évre, Déry Tibor lakásán, kávét kavargatva, szó került az írás egynémely fajtájáról. Levettem a polcra a könyvemet, s felolvastam egy részletet egy éjszakai balatoni viharról, amelybe még gyermekkoromban apámmal kerültem. — Tiborkám — mondtam —, néha úgy érzem, hogy így kellene írnom egy egész regényt. Ilyen pontosan, mint ahogy itt a viharról írok. Valami panteisztikus kép lebeg előttem a világról, csak a táj, csak a világ és független emberi érzelmek fonódnak össze a tájjal — egy nagy prózavers —, valami ilyesfélére gondolok. Elképzelhető ez? Déry, nagy bölcs, csak ennyit mondott — az Isten óvja meg ettől!*”

Íme, példázat az írói hatalomról — és szemléltetés az olvasói zavarhoz is. Mint látható, szüntelenül érezni, hogy karakterének szigorúan őrzött határai vannak, amelyek éberen vigyáznak a hűség, a szépség, a humor, a szeretet, az értelem, a társadalmi felelősség tartományaira. S bár az idegenforgalom nagy-lelkű engedélye senkitől sem tagadtatik meg — sőt ellenkezőleg —, a sorompók könnyen járnak. Bernáth kényes szuverén, feltétlen úr a birodalmában, akkor is, amikor elmélkedik, amikor tréfál, játszik vagy oktat. Egyik foglalatosságában sem elnéző. Nehezen tudnék megnevezni még egy művészt, akinek a lágy-ságában ennyi keménység volna, oldottságában ennyi acélhuzal, minden pillanatban összerándulni készen; lefegyverző bájának könnyű héja mögött ennyire talpig fegyverben állna őrt az értelem.

Korábban — évtizedekkel ezelőtti művészei írásaiban — talán valóban az író kontrollálta a festőt. Most már többről van szó, s nehezebből, alighanem megvalósíthatatlanról is: az író ellenőrzi az írot, sokemeletes kételyekkel és szenvedésteli gyanakvásokkal. Mindenhová tudja magát követni, saját kezével az ütőerén, hűvös magasságokba és sötét mélysé-

KRITIKA